

Wa' ge zegt, ben je zelf. De relatie tussen taalvariëteit en identiteit in “Merijntje Gijzen”

Een interdisciplinaire kruisbestuiving: taalkundige concepten en theorieën over taal en identiteit toegepast op een letterkundige bron

Naam: Sanne van der Linden (5730503)

Opleiding: Nederlandse taal en cultuur

Cursus: Bachelorscriptie

Cursuscode: NE3VD11017

ECTS: 7,5

Begeleider: Dr. Martine Veldhuizen

Tweede lezer: Prof. Dr. Marjo van Koppen

Studiejaar en blok: Jaar 3 (2017-2018), blok 4

Datum: 18 juni 2018

Aantal woorden: Exclusief samenvatting
inhoudsopgave, citaten en bibliografie: 8.182

Definitieve versie

Universiteit Utrecht

Samenvatting

In dit onderzoek zijn de taal- en letterkunde met elkaar gecombineerd. In een letterkundige bron is namelijk een taalkundig fenomeen, het bestuderen van de relatie tussen taal en identiteit, aan de hand van taalkundige concepten en theorieën bestudeerd. De aanleiding hiervoor was dat dit fenomeen vooral aan de hand van ‘*real-life*’ taalgebruik wordt onderzocht. Dit terwijl personages in letterkundige bronnen ook een identiteit hebben, die wellicht middels taal kan worden gevormd. De bron die in dit onderzoek is bestudeerd, wordt gevormd door enkele delen uit de verzamelband *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, geschreven door Adrianus de Jong. In de geselecteerde delen spelen zowel het Noord-Brabantse dorp Steenberg en het Zuid-Hollandse Rotterdam en de taalvariëteiten die daar gesproken worden een rol. In de delen werd de relatie tussen de identiteit van hoofdpersoon Merijntje en zijn taalgebruik onderzocht, waarbij gekeken werd naar: (1) Merijntjes taalgebruik en zijn commentaren op het taalgebruik van anderen en (2) vertellerscommentaar op het taalgebruik van anderen. Er werd hierbij alleen aandacht besteed aan de geografische component van zijn identiteit: zijn gevoel Steenbergenaar of Rotterdammer te zijn.

Aan de hand van een methode die voor dit onderzoek is ontwikkeld, is de relatie tussen identiteit en taal onderzocht. Allereerst werd bestudeerd welke identiteit er voor Merijntje middels niet-talige elementen, zoals gedrag en uiterlijk, werd geconstrueerd. De jongen bleek een identiteitsontwikkeling door te maken: hij ontwikkelt zich van jongen die zich afkeert tegen Rotterdam tot een jongen die zich steeds meer in de stad thuis voelt. Vervolgens is Merijntjes spreekgedrag (zijn keuze voor de Steenbergse ofwel de Rotterdamse taalvariëteit) in monologen en dialogen geanalyseerd, net als de oordelen die over het taalgebruik van anderen gegeven werden. Uit de analyse bleek dat de identiteitsontwikkeling ook weerspiegeld werd in zijn taalgebruik en in de gegeven oordelen. Voor het personage Merijntje geldt daarom het volgende: naast een relatie tussen zijn identiteit en niet-talige elementen is er ook een nauwe relatie tussen zijn identiteit en taal. Hieruit kan worden geconcludeerd dat taal veelzeggend is bij de identiteitsvorming van personages in letterkundige bronnen.

Inhoud

Samenvatting	1
1. Inleiding.....	3
1.1“Wa’ ge zegt, ben je zelf”	3
1.2 Corpus	4
1.3 Relevantie.....	5
2. Theoretisch kader	7
3. Methode.....	10
4. Analyse.....	11
4.1 Analyse eerste deel.....	11
4.1.1 <i>Identiteit Merijntje: van afkeer tot integratie</i>	11
4.1.2 <i>Relatie tussen taal en identiteit</i>	12
4.2 Analyse tweede deel.....	15
4.2.1 <i>Identiteit Merijntje: verdere integratie, maar nog niet volledig</i>	15
4.2.2 <i>Relatie tussen taal en identiteit</i>	16
4.3 Analyse derde deel	19
4.3.1 <i>Identiteit Merijntje: nog altijd Rotterdammer in wording</i>	19
4.3.2 <i>Relatie tussen taal en identiteit</i>	21
5. Conclusie en discussie.....	23
Bibliografie.....	26

1. Inleiding

1.1 “Wa’ ge zegt, ben je zelf”

Sommigen praten op een bepaalde manier om stoer gevonden te worden.¹ Anderen gebruiken taal om zich te profileren als iemand uit een hoge sociale klasse.² Daarbij kan iemand middels taal laten zien waar hij of zij vandaan komt.³ Taal wordt dus vaak door mensen ingezet om te laten zien wie zij zijn. Met taal laten zij hun identiteit zien. De uiting “wa’ ge zegt, ben je zelf” vat dit verschijnsel goed samen. *Identiteit* wordt in dit onderzoek beschouwd als iets wat het gevolg is van “ieders unieke levensgeschiedenis” en wat daardoor “dus zowel politieke, religieuze en sociaaleconomische elementen” behelst.⁴ Het verschijnsel wordt binnen de taalkunde, met name binnen de sociolinguïstiek, veelvuldig bestudeerd.⁵ Er zijn in deze discipline verschillende theorieën en concepten ontwikkeld die kunnen worden gebruikt bij het onderzoeken van dit verschijnsel.

De relatie tussen taal en identiteit wordt door taalkundigen vooral onderzocht aan de hand van ‘*real-life*’ taalgebruik. In mijn ogen zou het bestuderen van deze relatie aan de hand van taalkundige concepten en theorieën ook gedaan kunnen worden aan de hand van het taalgebruik van fictieve personages in letterkundige bronnen. Dat is dan ook het doel van dit onderzoek. Fictieve personages hebben namelijk, net als echte mensen, een karakter, een identiteit.⁶ Deze identiteit zou, net als in de echte wereld, mede door taal gevormd kunnen worden. Zoals ik hieronder dieper op zal ingaan, hebben juist literaire teksten een grote maatschappelijke invloed, bijvoorbeeld op de wijze waarop een individu of een groep over zichzelf of de ander denkt. Het is daarom van belang om dergelijke bronnen te bestuderen.

De letterkundige bron die in dit onderzoek is geanalyseerd, is de verzamelband *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*. Deze band bestaat uit een reeks van acht Brabantse streekromans die tussen 1925 en 1938 door Adrianus de Jong zijn geschreven. Naast het Noord-Brabantse dorp Steenbergse speelt ook de stad Rotterdam, net als de Steenbergse en de Rotterdamse taalvariëteit, een belangrijke rol in enkele delen. De afzonderlijke romans zijn vaak herdrukt en zijn waarschijnlijk door een miljoenenpubliek gelezen.⁷ Daarbij is een aantal romans in 1936 verfilmd onder de titel *Merijntje*

¹ Margreet Dorleijn en Jacomine Nortier, “Het Marokkaanse accent in het Nederlands: marker of indicator?,” in *Vijfde sociolinguïstische conferentie*, ed. Tom Koole, Jacomine Nortier en Bert Tahitu (Delft: Eburon, 2006), 143.

² Wim Vandenbussche, “Status, spraak en schone schijn. Het taalgebruik van de topklaag in 19de-eeuws Vlaanderen,” in *Artikelen van de Tweede Sociolinguïstische Anéla-conferentie* (Delft: Eburon, 2003), 482.

³ Miriam Meyerhoff, *Introducing Sociolinguistics* (Abingdon: Routledge, 2011), 31.

⁴ Deze definitie is ontleend uit: Dany Neudt en Ico Maly, “De culturele identiteit of een meervoudige identiteit?,” in *Identiteit en interculturaliteit: identiteitsconstructie bij jongeren in Brussel*, ed. Bleri Lleshi en Marc van den Bossche (Brussel: Vubpress, 2011), 10.

⁵ Tom Boves en Marinel Gerritsen, *Inleiding in de sociolinguïstiek* (Utrecht: Het Spectrum, 1995), 17.

⁶ Erica van Boven en Gillis Dorleijn, *Literair Mechaniek* (Bussum: Coutinho, 2015), 337-340.

⁷ Jacques Dane, *De vrucht van Bijbelsche opvoeding. Populaire leescultuur en opvoeding in protestants-christelijke gezinnen circa 1880-1940* (Hilversum: Verloren, 1996), 88.

Gijzens Jeugd.⁸ Verder is onder dezelfde naam in 1974 een televisieserie verschenen.⁹ De verhalen over Merijntje waren dus wijdverspreid, maar daar is desondanks geen aandacht aan besteed in onderzoeken.

Middels taalkundige concepten en theorieën is de relatie tussen taal en identiteitsvorming van de hoofdpersoon Merijntje in twee delen geanalyseerd, namelijk in *In de draaikolk* en in *De grote zomer*. In de volgende paragraaf zal meer in detail op het corpus worden ingegaan. In de derde paragraaf wordt de relevantie van dit onderzoek beargumenteerd. In het tweede hoofdstuk zullen de gebruikte taalkundige theorieën en concepten worden toegelicht. In het derde hoofdstuk zal gedetailleerd worden ingegaan op de methode die is gebruikt om deze vraag te beantwoorden. In het vierde hoofdstuk zal er verslag worden gedaan van de analyse, waarna in het vijfde hoofdstuk een antwoord op de onderzoeksvraag wordt gegeven en er een discussie volgt.

Nu zal toon ik eerst de hoofdvraag, waarop aan het eind van dit onderzoek een antwoord zal worden geformuleerd. Aangezien in de geselecteerde delen mijns inziens de gebruikte Steenbergse en Rotterdamse taalvariëteit samenhangen met identiteit, luidt deze vraag als volgt: *Wat is de relatie tussen Merijntjes gebruik van de Steenbergse en Rotterdamse taalvariëteit en zijn identiteit in “In de draaikolk” en “De grote zomer”?* Daarbij zal gekeken worden naar: (1) Merijntjes taalgebruik en zijn commentaren op het taalgebruik van anderen. Deze kunnen zowel in gedachten als via de directe rede worden geuit; (2) vertellerscommentaar op het taalgebruik van anderen. Wat betreft het begrip *identiteit* wordt in dit onderzoek gefocust op het geografische component dat identiteit behelst: Merijntjes Rotterdammer- en Steenbergernaar-zijn. Aan andere elementen die identiteit volgens de definitie kunnen behelzen, zoals politieke voorkeur, religie en andere sociaaleconomische componenten, zoals leeftijd, geslacht en opleidingsniveau, besteed ik in dit onderzoek in mindere mate aandacht.

1.2 Corpus

In dit onderzoek is de verzamelband gebruikt die in 1977 door uitgeverij Querido is uitgegeven. In de eerste drie delen speelt het verhaal zich in het Noord-Brabantse dorpje Steenberg af. In deze delen wordt het alledaagse leven van Merijntje en zijn familie beschreven. In het vierde deel, *In de draaikolk* genaamd, vertrekt het gezin Gijzen vanwege het werk van vader naar Rotterdam. In *De grote zomer*, het vijfde deel in de bundel, wordt Merijntjes leven in Rotterdam verder beschreven. Daarbij gaat hij hierin samen met een oude vriend, Flierefluit, terug naar zijn oude dorp op zoek naar werk. Flierefluit heeft zo af en toe wat baantjes en wandelt vooral veel rond. Daarom is zijn naam een

⁸ “Merijntje Gijzens Jeugd (1936),” IMDB, geraadpleegd op 18 mei, 2018, https://www.imdb.com/title/tt0027957/?ref_=nv_sr_1.

⁹ “Merijntje Gijzens Jeugd (1974),” IMDB, geraadpleegd op 18 mei, 2018, https://www.imdb.com/title/tt0352077/?ref_=nv_sr_2.

speaking name. In de laatste drie delen wordt beschreven dat Merijntje na het overlijden van Flierefluitter voorgoed terugkeert naar Rotterdam en hij daar uiteindelijk socialist wordt.¹⁰

Van deze delen zijn, zoals gezegd, *In de draaikolk* en *De grote zomer* geselecteerd. Hierin is onderzocht wat de relatie is tussen taal en Merijntjes identiteit. Vanwege twee redenen zijn deze delen uitgekozen. De eerste luidt als volgt: volgens Leerssen wordt identiteit gevormd doordat je met een Ander in contact komt. Op dat moment kom je er namelijk achter wie jij bent, doordat je je vergelijkt met die Ander.¹¹ In deze delen wordt de Steenbergse Merijntje geconfronteerd met niet-Brabanders, namelijk Zuid-Hollandse Rotterdammers – de Ander dus. Deze confrontatie bood garantie voor de zichtbaarheid van de identiteitsvorming van Merijntje. Daardoor kon deze goed worden bestudeerd. Ten tweede zijn deze delen gekozen, omdat deze twee groepen mensen verschillende taalvariëteiten gebruiken, namelijk de Rotterdamse en de Steenbergse. De verschillende identiteiten en variëteiten konden met elkaar in verband worden gebracht. Hierdoor waren de delen geschikt voor een studie naar de relatie tussen taal en identiteit in een letterkundige bron.

1.3 Relevantie

Dit onderzoek is op drie vlakken, zowel op maatschappelijk als wetenschappelijk niveau, relevant. De reden waarom dit onderzoek op maatschappelijk niveau relevant is, hangt samen met de wijde verspreiding van de romans over Merijntje. Velen zullen zich daardoor met hoofdpersoon Merijntje hebben geïdentificeerd. In een college voor Universiteit van Nederland zegt Geert Buelens, professor moderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit van Utrecht, dat wanneer lezers zich identificeren met een personage, dan nemen zij op die manier meningen en oordelen van het personage aan. Volgens Buelens heeft dat vervolgens invloed op de manier van denken over jezelf en de Ander.¹² Het is daarom aannemelijk dat het werk van De Jong onder andere de denkbeelden van Brabantse lezers over hun Brabanderschap maar ook over Rotterdammers heeft beïnvloed en daarmee hun identiteit. Vanwege deze invloed op het denken van mensen is het onterecht dat dit werk nog niet eerder is bestudeerd.

Een argument voor de wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek zal ik hieronder toelichten. Een taalkundig fenomeen middels taalkundige concepten en theorieën in een letterkundige bron bestuderen, zoals in dit onderzoek, is vernieuwend. Jack Hoeksema, hoogleraar Nederlandse taalkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen, spreekt namelijk van een moeizame relatie tussen de taal- en letterkunde, terwijl een samenwerking tussen beide disciplines volgens hem juist vruchtbaar

¹⁰ N.N., “Merijntje Gijzen blijft boeien,” *De Waarheid*, 1 juli, 1972, 4.

¹¹ Joep Leerssen, “Identity/alterity/hybridity,” in *Imagology. The cultural representation and literary representation of national characters. A critical survey. Studia Imagologica 13*, ed. Manfred Beller en Joep Leerssen (Amsterdam/New York: Rodopi Publishers, 2007), 338.

¹² “Hoe kan een roman een land bij elkaar brengen?,” Universiteit van Nederland, geraadpleegd op 18 mei, 2018, <https://universiteitvannederland.nl/college/hoe-kan-een-roman-een-land-bij-elkaar-brengen>.

zou kunnen zijn. Hiervoor is volgens hem echter weinig belangstelling.¹³ De disciplines worden in dit onderzoek echter wel gecombineerd, wat het vernieuwende aspect van dit onderzoek verklaart. Ook Van Emde Boas stelt:

Toch lenen enkele sub-disciplines binnen de taalkunde zich bijzonder goed voor een dergelijke kruisbestuiving [met de letterkunde]: het gaat daarbij met name om benaderingen die zich toespitsen op sociale en interactieve aspecten van taalgebruik, bijvoorbeeld pragmatiek, sociolinguïstiek en conversatieanalyse.¹⁴

Eén van deze sub-disciplines, namelijk de sociolinguïstiek, is in dit onderzoek met de letterkunde gecombineerd. Verder stelt de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen vast dat de taalkunde en letterkunde zich de afgelopen jaren van elkaar hebben losgemaakt. Deze pleit echter voor een hereniging tussen de disciplines.¹⁵ Deze roep werd door bijvoorbeeld de Universiteit Utrecht echter pas eind 2015 gehoord. Vanaf dan zijn onderzoekers begonnen met het indienen van interdisciplinaire onderzoeksvragen.¹⁶ Aangezien dit nog geen drie jaar geleden is, is een combinatie van taal- en letterkunde zoals in dit onderzoek nog altijd vernieuwend en daarmee relevant. Een voorbeeld van een dergelijk interdisciplinair onderzoek is uitgevoerd door taalkundige Marjo van Koppen en letterkundige Feike Dietz, beiden aan de Universiteit Utrecht. In hun onderzoeksproject *Taaldynamiek in de Gouden Eeuw* werden taal- en letterkunde met elkaar gecombineerd.¹⁷

Kortgezegd toont dit onderzoek enerzijds aan letterkundigen dat letterkundige bronnen niet alleen op een esthetische manier hoeven te worden bestudeerd. Anderzijds biedt dit onderzoek taalkundigen het inzicht dat letterkundige bronnen gebruikt kunnen worden voor taalkundig onderzoek. Het taalgebruik hierin komt weliswaar niet uit het echte leven, maar de bron kan wel, zoals geldt voor het werk van De Jong, veel invloed hebben (gehad) op mensen uit de realiteit.

Tot slot zou dit onderzoek bij kunnen dragen aan de invulling van het vak Nederlands in het middelbaar onderwijs. Op het vak Nederlands is namelijk veel kritiek. Veelal luidt deze zoals in dit citaat is omschreven: “het programma heeft te weinig inhoud, is niet uitdagend genoeg, en het sluit onvoldoende aan bij de maatschappelijke eisen voor taalvaardigheid en geletterdheid.”¹⁸ In 2015 formuleerden daarom verschillende instanties die bij het schoolvak Nederlands betrokken zijn een aantal concrete verbeterpunten. Een van deze verbeterpunten was dat de “kennis over de wijze waarop

¹³ Jack Hoeksema, “Nederlandse Taal- en Letterkunde in Groningen. De stilistische methode van Overdiep,” *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 125, nr. 2 (2009): 145, 148.

¹⁴ Evert van Emde Boas, “De karakterisering van Electra: een taalkundige benadering,” (lezing, VCN Nazomerconferentie, 2016), 3.

¹⁵ Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, *‘Gij letterdames en gij letterheren’ Nieuwe mogelijkheden voor taalkundig en letterkundig onderzoek in Nederland* (Amsterdam: KNAW, 2003), 8.

¹⁶ “Onderzoek naar literatuur en begrijpelijke taal,” Femke Essink, geraadpleegd op 25 april, 2018, <https://blog-nederlands.sites.uu.nl/2015/12/04/onderzoek-naar-literatuur-en-begrijpelijke-taal/>.

¹⁷ “De Gouden Eeuw: de ‘eeuw van de expansie van het Nederlands’,” Mathilde Jansen, geraadpleegd op 15 juni, 2018, <https://www.meertens.knaw.nl/cms/nl/nieuws-agenda/nieuwsbrief/uitgelicht/145452-de-gouden-eeuw-de-eeuw-van-de-expansie-van-het-nederlands>.

¹⁸ “Manifest Nederlands op school: Meer inhoud, meer plezier, beter resultaat,” Redactie Neder-L, geraadpleegd op 26 april, 2018, <http://nederl.blogspot.nl/2016/01/manifest-nederlands-op-school-meer.html>.

betekenis voortvloeit uit het gebruik van taalvormen in verschillende maatschappelijke contexten en meertalige samenlevingen” van leerlingen vergroot moest worden.¹⁹ Hierbij kan dit onderzoek helpen. Dit onderzoek toont namelijk hoe het bestuderen van betekenissen die geconstrueerd worden door taalvormen in letterkunde kan worden geïntegreerd. Aangezien de letterkunde in de lessen Nederlands een grote rol speelt, kan de manier van analyseren uit dit onderzoek in de lessen worden toegepast.²⁰ Hierdoor kunnen leerlingen oefenen met het ontdekken van betekenissen die worden gecreëerd door verschillende taalvormen.

2. Theoretisch kader

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een aantal taalkundige concepten en theorieën met betrekking tot de relatie tussen taal en identiteit. Het eerste begrip dat hier wordt uitgelegd, is het begrip taalvariatie. Hiermee wordt bedoeld op de mogelijkheid dat taalvormen van elkaar kunnen verschillen.²¹ Er bestaan twee vormen van taalvariatie, namelijk *interspeaker variation* en *intraspeaker variation*. De eerste vorm is de taalvariatie tussen verschillende personen, zo kan iemand bijvoorbeeld Fries spreken en een ander Zeeuws. De tweede vorm is de taalvariatie binnen één individu.²² Een voorbeeld hiervan is een persoon die naast het Algemeen Nederlands ook een Brabantse taalvariëteit beheerst. Voor dit onderzoek is de tweede vorm het meest relevant, aangezien hierin gefocust wordt op het taalgebruik van één individu. Taalvormen die daadwerkelijk van andere verschillen, worden bestempeld als taalvariëteiten.²³ Accenten en dialecten zijn voorbeelden hiervan.²⁴ Aangezien bijvoorbeeld het begrip dialect veelal negatieve connotaties heeft, is in dit onderzoek gebruik gemaakt van de neutrale term taalvariëteit.²⁵ Dergelijke variëteiten onderscheiden zich van elkaar middels taalvarianten. Alvorens er een definitie van dit begrip gegeven kan worden, dient eerst het concept taalvariabele te worden uitgelegd. Dit is een aspect in taal, bijvoorbeeld op fonologisch of syntactisch niveau, dat op meerdere manieren kan worden uitgedrukt. Deze verschillende uitdrukkingsmogelijkheden worden taalvarianten genoemd.²⁶

Na de uitleg hierboven van algemene taalkundige concepten die betrekking hebben op taalvariatie, zullen hieronder een concept en twee theorieën worden toegelicht die deze taalvariatie koppelen aan

¹⁹ Redactie Neder-L, “Manifest Nederlands op school: Meer inhoud, meer plezier, beter resultaat.”

²⁰ Marjon Tammenga-Helmantel, “Taalkunde in het voortgezet onderwijs. Een breder perspectief,” *Levende Talen Magazine* 97, nr. 7 (2010): 11.

²¹ Pieter Muysken, “Hoofdstuk 18: Taalvariatie,” in *Taal en Taalwetenschap*, ed. Anne Baker, Jan Don en Kees Hengeveld (Chichester: Wiley-Blackwell, 2013), 270. Hiervan heb ik veel overgenomen uit de cursus *Taalvariatie en culturele identiteit: van Diets tot Marokkaans Nederlands*, aangeboden aan de Universiteit Utrecht. Deze heb ik gevolgd in het collegejaar 2017-2018.

²² Meyerhoff, *Introducing Sociolinguistics*, 19-20.

²³ Muysken, “Hoofdstuk 18: Taalvariatie,” 270.

²⁴ “Hoofdstuk 18: Taalvariatie,” 270;273-280.

²⁵ Meyerhoff, *Introducing Sociolinguistics*, 32.

²⁶ Meyerhoff, *Introducing Sociolinguistics*, 10.; Muysken, “Hoofdstuk 18: Taalvariatie,” 271-272.

identiteitsvorming. Allereerst is het concept indexicaliteit belangrijk wanneer het gaat over de relatie tussen taal en identiteit.²⁷ Volgens Penelope Eckert, taalkundige aan de Universiteit van Stanford, is indexeren het toekennen van sociale betekenissen en eigenschappen aan taalvarianten.²⁸ Haar denkwijze over indexicaliteit baseert zij op taalkundig-antropologische onderzoeken hiernaar, zoals dat van antropoloog, taalkundige en psycholoog Michael Silverstein.²⁹ Volgens hem kan indexeren op twee niveaus gebeuren. Het eerste niveau houdt in dat aan de gebruikte variant de afkomst van de spreker gekoppeld wordt. Indexeren op het tweede niveau houdt in dat er karaktereigenschappen en waardeoordelen aan de gebruikte taalvariant worden verbonden.³⁰ Een spreker kan taal gebruiken om daarmee een sociale betekenis van beide niveaus op te roepen die op hemzelf slaat. Middels taal kan een spreker dus zijn eigen identiteit laten zien.³¹

Barbara Johnstone, professor in Engels en taalkunde in de Verenigde Staten, laat zien dat de spreker zich niet alleen zelf op het tweede niveau kan indexeren, maar dat ook expliciet met het taalgebruik van een *ander* kan doen. Een voorbeeld hiervan is de uiting: “She sounds like such a nerd.”³² Aan de hand van het taalgebruik wordt een spreker in dit voorbeeld als *nerd* bestempeld. Als we zouden aannemen dat dit gezegd werd door iemand die studeren niets vindt, kunnen we concluderen dat *nerd* in dit voorbeeld een negatieve connotatie heeft. Het beoordelen van anderen zegt tevens wat over de identiteit van de beoordelaar. Volgens sociolinguïst Miriam Meyerhoff is het namelijk zo “that we try to find some basis for seeing groups we identify with in a better light than the ones we are contrasting them with.”³³ Met andere woorden: indien het taalgebruik van een spreker door iemand positief wordt geïndexeerd, zal deze persoon zich met de ander identificeren. Andersom geldt: wanneer aan het taalgebruik van een spreker door iemand negatieve betekenissen worden verbonden, zoals in het bovenstaande voorbeeld, zal deze persoon zich niet met de ander identificeren.

Daarnaast is de *act of identity*-theorie van sociolinguïsten Robert Le Page en Andrée Tabouret-Keller uit 1985 relevant, waarmee zij de taalvariatie binnen één individu trachten te duiden. In deze theorie gaan zij ervan uit dat alles wat je zegt een manier is om je identiteit te laten zien. Iemand varieert in taal, omdat hij of zij zich op een bepaalde manier wil profileren. De manier waarop iemand

²⁷ Judy Dyer, “Language and Identity,” in *The Routledge Companion to Sociolinguistics*, ed. Carmen Llamas, Louise Mullany en Peter Stockwell (Londen / New York: Routledge, 2007), 102.

²⁸ Penelope Eckert, “Variation and the indexical field,” *Journal of Sociolinguistics* 12(4) (2008):464-467.; Dyer, “Language and Identity,” 102.

²⁹ Eckert, “Variation and the indexical field,” 454.

³⁰ Eckert, “Variation and the indexical field,” 463.

³¹ Dyer, “Language and Identity,” 102.

³² Barbara Johnstone, “Locating Language in Identity,” in *Language and Identities*, ed. Carmen Llamas en Dominic Watt (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010), 32.

³³ Meyerhoff, *Introducing Sociolinguistics*, 74.

zich wil profileren, verklaart dus de taalvariatie van die persoon.³⁴ In een publicatie uit 2001 deelt sociolinguïst Nikolas Coupland deze conclusie met hen.³⁵

Een spreker kan met de taal die hij gebruikt dus sociale betekenissen oproepen. Door dus het taalgebruik van een persoon te bestuderen, kunnen uitspraken worden gedaan over de identiteit van diegene. Daar waar in de *act of identity*-theorie wordt gekeken naar het algehele taalgebruik van personen, beperkt de volgende theorie zich tot het taalgebruik van personen in gesprek met anderen. Met deze tweede theorie, de accommodatietheorie van communicatiedeskundige aan de universiteit van Santa Barbara Howard Giles, doet men namelijk uitspraken over de identiteit van een persoon, door het taalgebruik van een persoon in gesprek met iemand anders te bestuderen.

Volgens de accommodatietheorie van Giles, die afkomstig is uit de psychologie maar in de sociolinguïstiek is geïntegreerd, kan een spreker twee dingen doen wanneer hij met een ander communiceert. Enerzijds kan de persoon convergeren ten opzichte van de gesprekspartner, anderzijds kan de persoon divergeren. Convergeren houdt in: “accommodation towards the speech of one’s interlocutors”. Indien een spreker convergeert, benadrukt deze de overeenkomsten tussen hem en de gesprekspartner. Met divergeren wordt daarentegen de “accommodation away from the speech of one’s interlocutors” bedoeld. Wanneer een spreker divergeert, legt hij daarentegen meer nadruk op de verschillen tussen hem en de gesprekspartner.³⁶ Anders gezegd: bij het convergeren wordt een gemeenschappelijke identiteit benadrukt, terwijl bij divergeren juist het verschil in identiteit wordt geaccentueerd.

Deze theorie kan mijns inziens worden gekoppeld aan de beschreven denkbeelden over indexicalisatie. Uit hetgeen de spreker tegenover de ander doet, kan impliciet blijken dat de spreker het taalgebruik van de ander op het tweede niveau indexeert. Indien er wordt geconvergeerd, zal de spreker positief zijn over de ander. Zodra hij divergeert, zal de spreker juist negatiever over de ander zijn geweest.³⁷ Hiermee kan in mijn ogen het hierboven genoemde citaat van Meyerhoff in verband worden gebracht. Indien men convergeert, beoordeelt men het taalgebruik van de spreker positief, waardoor de beoordelaar zich met hem identificeert. Wanneer er wordt gedivergeerd is het omkeerde het geval.

³⁴ Meyerhoff, *Introducing Sociolinguistics*, 273.; Robert B. Le Page en Andrée Tabouret-Keller, *Acts of identity. Creole-based approaches to language and ethnicity* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 280.

³⁵ Nikolas Coupland, “Language, situation, and the relational self: theorizing dialect-style in sociolinguistics,” in *Style and Sociolinguistic Variation*, ed. Penelope Eckert en John R. Rickford (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 185-210.; Meyerhoff, *Introducing Sociolinguistics*, 49.

³⁶ Meyerhoff, *Introducing Sociolinguistics*, 75.

³⁷ Meyerhoff, *Introducing Sociolinguistics*, 75.

3. Methode

In dit hoofdstuk sta ik uitgebreid stil bij de methode die gebruikt is om een antwoord te kunnen formuleren op de onderzoeksvraag. Zoals gezegd worden er in dit onderzoek taalkundige concepten en theorieën gebruikt om de relatie tussen taal en de identiteit van Merijntje te bestuderen in een letterkundige bron. Aangezien de selectie van deze concepten en theorieën door mijzelf is gemaakt, is de gebruikte methode nieuw.

Deze bestaat uit twee stappen. Allereerst is nagegaan welke identiteit er voor Merijntje is geconstrueerd in de geselecteerde delen aan de hand van niet-talige elementen. Dit waren elementen die niets te maken hadden met het taalgebruik van Merijntje of van anderen.

Ten tweede is aan de hand van een aantal geselecteerde concepten en theorieën de relatie tussen (oordelen over) taal en deze identiteit bestudeerd. Deze concepten en theorieën, die in het vorige hoofdstuk zijn uitgelegd, zijn de volgende: het principe van identiteitsvorming middels expliciete indexicalisatie van het tweede niveau, de *act of identity*-theorie en de accommodatietheorie. Hieronder toon ik waarop ik gedurende de analyse heb gelet:

- Op basis van het principe van identiteitsvorming middels expliciete indexicalisatie van het tweede niveau: Merijntjes oordelen over het taalgebruik van anderen en oordelen van de verteller over het taalgebruik van anderen;
- Op basis van de *act of identity*-theorie: monologen van Merijntje en uitspraken van de verteller over het taalgebruik van Merijntje zonder dat hij met anderen in gesprek is;
- Op basis van de accommodatietheorie (en de *act of identity*-theorie): dialogen waarin Merijntje betrokken is en uitspraken van de verteller over het taalgebruik van Merijntje in gesprek met anderen.

4. Analyse

Voor de analyse heb ik alleen de passages geselecteerd die relevant waren voor de relatie tussen taal en identiteit. De passages zijn in dit hoofdstuk in drie delen geordend. Aan elk deel wordt een paragraaf gewijd.

4.1 Analyse eerste deel

4.1.1 *Identiteit Merijntje: van afkeer tot integratie*

In dit eerste deel, waarin passages uit de eerste twee hoofdstukken uit “In de draaikolk” zijn opgenomen, maakt Merijntje twee fases door in zijn identiteitsvorming. De eerste is dat hij zich afkeert tegen Rotterdam en daarmee tegen de Rotterdamse identiteit. Deze fase wordt ingeluid zodra het gezin in Rotterdam is gearriveerd. Op dat moment is Merijntje bijvoorbeeld teleurgesteld: “[...] van zo dichtbij gezien leek de stad hem veel minder mooi.”³⁸ Vóórdat Merijntje in Rotterdam is aangekomen, spreekt hij zich juist uit over de wonderen die hij er verwacht aan te treffen. Hierdoor wordt de teleurstelling versterkt. In tegenstelling tot Merijntje is zijn broer Arjaan bij aankomst wél enthousiast en roept: “Oónze stad, Merijntje! [...] Oónze stad!”³⁹ Volgens de verteller “was [Merijntje] te diep verbijsterd om de opgewonden blijheid van zijn broer te kunnen meevoelen.”⁴⁰ Anders gezegd: Merijntje kan de opvatting dat Rotterdam vanaf dan hún stad is, en zij er daardoor bij horen, niet met zijn broer delen. Hiermee keert hij zich af van Rotterdam en van de Rotterdamse identiteit. Deze afkeer wordt vaker naar voren gebracht, bijvoorbeeld in dit volgende citaat:

Arjaan stond met z'n handen in z'n zakken, de boerse pet overmoedig op één oor, te kijken naar de razende drukte op de kade. [...] Hij was blij en gelukkig, dacht nu al met lichte weerzin en hooghartige spot aan dat nesterige gat van een dorp daar op de klei van Brabant... Goddank dat ze er uit weg waren... Hier zou het leven pas goed beginnen... Begerig keek hij naar de drukte en het gevaar om hem heen. Hij zou er zich graag hals over kop in gestort hebben, erin ondergedoken zijn, meteen nu al, erbij horen, er deel aan hebben, er één mee zijn... Merijntje zag zijn harde, heerszuchtig flikkerende ogen, zijn uitdagende houding, zijn ganse, helle vreugde. En hij voelde zich stilletjes diep vernederd, omdat hij eigenlijk zo verdrietig was en zo akelig terug verlangde naar het dorp.⁴¹

Arjaan wil heel graag deel wil uitmaken van Rotterdam en wil dus graag Rotterdammer worden. Merijntje deelt dit niet met hem. Hij voelt zich namelijk heel verdrietig en heeft veel heimwee naar het dorp. Hij voelt precies het tegenovergestelde van wat zijn broer voelt. Volgens de verteller is Merijntje er ook zeker van zich nooit Rotterdammer te voelen. De verteller stelt namelijk: “Merijntje wist op dat ogenblik heel zeker, dat het niet wennen zou, nooit, dat hij dit wurgende verdriet nooit meer kwijt zou

³⁸ Adrianus de Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren* (Amsterdam: Querido, 1977), 413.

³⁹ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 413.

⁴⁰ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 413.

⁴¹ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 414.

raken...⁴² Merijntje zou volgens de verteller niet kunnen aarden in de stad en er dus geen deel van uit kunnen maken. Deze afkeer blijkt ook uit de volgende twee citaten: “Merijntje voelde zich oneindig ver van huis, verlaten en vreemd in een hatelijke en vijandige omgeving...” en “hij [...] voelde zich verder van huis dan ooit, ontworteld.”^{43 44} Uit deze citaten blijkt dat Merijntje zich niet thuis voelt in Rotterdam. Voor zijn gevoel maakt hij geen deel uit van de stad, hij identificeert zich er niet mee.

Verderop in dit deel bevindt Merijntje zich echter in een andere fase in zijn identiteitsvorming. Deze fase wordt aangekondigd door het volgende citaat:

Alles was heerlijk!... [...] in dat aanvankelijk zo gehate en gevreesde Rotterdam!... Hoe lang waren ze hier? Helemaal een week of zes... En hoe anders leek alles al. Hoe anders dan in de eerste dagen, toen de stad hem een onophoudelijke schrik was en alles rondom vijandig.⁴⁵

Dit citaat maakt duidelijk dat Merijntje de stad meer heeft geaccepteerd. Over zijn houding ten opzichte van de Rotterdamse identiteit worden echter geen uitspraken gedaan in deze passage. Een aantal bladzijden verder wordt wel verteld hoe Merijntje zich ten opzichte van Rotterdam voelt: “En hij was het [de heimwee] te boven gekomen. Vlugger dan hij had kunnen denken. Vlugger dan zijn moeder, die zich nog altijd vreemde voelde en smartelijk terug verlangen kon naar haar kleine huisje op het dorp [...]”⁴⁶ In tegenstelling tot zijn moeder heeft Merijntje geen last meer van heimwee en voelt zich niet meer vreemd in de stad en voelt zich er dus thuis. Hieruit valt op te maken dat Merijntje, aangezien hij vindt dat hij deel uit maakt van de stad, zich met de stad identificeert. Hij is dus begonnen met het integreren in de stad, waarover hij aan het begin van dit deel juist negatief gestemd was.

4.1.2 *Relatie tussen taal en identiteit*

De hierboven beschreven identiteitsontwikkeling in relatie tot Rotterdam uit zich ook in Merijntjes taalgebruik. Zijn taalgebruik kan als *act of identity* worden beschouwd. Daarbij komt de identiteitsontwikkeling tot uiting in de oordelen die worden geveld over het taalgebruik van anderen. Deze oordelen uit de verteller in zijn beschrijvingen van de gedachten van Merijntje. Dit alles zal ik hieronder middels voorbeelden, ik begin met de eerste fase, illustreren.

Gedurende de eerste fase wordt het taalgebruik van Rotterdammers regelmatig expliciet op het tweede niveau geïndexeerd. Vaak wordt dit gedaan door de verteller, die de gedachten van Merijntje weergeeft. Zo zegt de verteller, nadat Merijntje mensen op straat heeft horen spreken: “En wat klonk dat allemaal koud en hatelijk in die hooghartige, aanstellerige Hollandse stadsstaal...”⁴⁷ Het

⁴² De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 415.

⁴³ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 427.

⁴⁴ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 428.

⁴⁵ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 435.

⁴⁶ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 437.

⁴⁷ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 414.

taalgebruik van de Rotterdammers, het is niet duidelijk om welke taalvarianten het hier concreet gaat, wordt beoordeeld als koud, hatelijk en aanstellerig. De manier waarop de Rotterdammers spreken, wordt door de verteller, en daarmee dus door Merijntje, als negatief bestempeld. Dit gebeurt nog eens in het volgende citaat: “Nooit en nooit meer tussen de mensen zijn, die allemaal praatten zoals hij, en niet hatelijk deftig zoals al die giechelende zotteriken hier?...”⁴⁸ Het taalgebruik wordt hier nog eens negatief beoordeeld als hatelijk deftig, al is het opnieuw niet duidelijk op welke taalvariant dit oordeel is gebaseerd. Uit Merijntjes gedachten die de verteller toont, blijkt dat de jongen bang is “voor die vreemd-pratende mensen”.⁴⁹ In principe is de eigenschap ‘vreemd’ niet per se negatief. Aangezien Merijntje echter aangeeft dat hij er bang voor is, krijgt ‘vreemd’ in deze context wel een negatieve connotatie. Hierdoor wordt het taalgebruik van Rotterdammers opnieuw negatief beoordeeld, al wordt niet expliciet gezegd op basis van welke taalvariant dit oordeel is geveld. Aangezien Merijntje het taalgebruik van Rotterdammers via de vertellerstekst negatief indexeert, kan er worden vastgesteld, volgens Meyerhoff, dat hij zich niet met hen identificeert.

Dit blijkt ook wanneer het gedrag van Merijntje in gesprekken met anderen wordt bestudeerd. Een interessant voorbeeld, waarin Merijntje via de verteller zelf een verband legt tussen zijn spreekgedrag in een gesprek en zijn (zoektocht naar zijn) identiteit, is het volgende:

Hij vond z'n eigen taal veel aannemelijker dan wat hij hier hoorde spreken... Waarom zou hij stads moeten praten? Dat zou hij nooit kunnen en ook niet durven... Hij zou zich schamen bij de gedachte aan de jongens van het dorp... Als die hem met de jongens van hier stads hoorden praten, zouden ze kwaad zijn en hem uitlachen, hem met stenen het dorp uitjagen... dan zou hij een stadse jongen zijn, en grootsig, verwaand, een vreemde...⁵⁰

Naast dat Merijntje het taalgebruik van mensen uit de stad Rotterdam opnieuw expliciet negatief beoordeelt, doet hij een andere opmerkelijke uitspraak. Hij zegt namelijk dat als hij zijn Steenbergse taalvariëteit loslaat en de Rotterdamse gaat gebruiken met Rotterdammers, en dus ten opzichte van hen convergeert, hij laat zien dat hij Rotterdammer is (‘dan zou hij een stadse jongen zijn’) en geen Steenbergenaar meer. Hiervoor zou hij zich schamen en daarom besluit hij vast te houden aan de Steenbergse variëteit en daarmee ten opzichte van de Rotterdammers te divergeren.

Dat Merijntje daadwerkelijk divergeert in gesprekken met Rotterdammers komt vaak voor, zoals in het volgende citaat, waarin hij en zijn burens in gesprek elkaars namen uitwisselen: “En hoe heet jij nou eigenlijk?’ vroeg de buurvrouw. ‘Ik ’eet Merijntje Gijze,’ vertelde de jongen. [...] ‘Oe ’eete gij dan?’ ‘Ik heet Jan,’ antwoordde de buurman [...]”⁵¹ Hier zijn duidelijk drie taalvariabelen aanwezig die in de Steenbergse en Rotterdamse taalvariëteit anders worden uitgedrukt. De eerste is

⁴⁸ Idem.

⁴⁹ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 418.

⁵⁰ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 427.

⁵¹ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 420.

[aanduiding voor de tweede persoon enkelvoud]. In de Steenbergse variëteit wordt deze uitgedrukt middels ‘gij’, terwijl deze in de Rotterdamse variëteit met ‘jij’ wordt uitgedrukt. De tweede variabele is [uitdrukken van vervoeging van het werkwoord ‘heten’ in tweede persoon enkelvoud]. Merijntje drukt dit uit met ‘eete’, terwijl zijn Rotterdamse buurman dit uitdrukken middels ‘heet’. De derde is [uitdrukken van vervoeging van het werkwoord ‘heten’ in eerste persoon enkelvoud]. Deze drukt Merijntje uit middels ‘eet’ en de buurman doet dit middels ‘heet’. De sprekers van beide variëteiten blijven in het gesprek vasthouden aan de varianten die in hun variëteit voorkomen. Zo zegt Merijntje “‘Oe ’eete gij” terwijl zijn buurvrouw daarvoor “Hoe heet jij” gebruikte. Merijntje past zich niet aan het taalgebruik van de buurman aan, hij convergeert niet. Het divergeren in het eerste voorbeeld en het divergeren hier hebben hetzelfde doel. Indien deze voorbeelden volgens de theorieën van Giles en Le Page en Tabouret-Keller worden geanalyseerd, kom ik tot de volgende analyse: Merijntje wil met het divergeren tonen dat hij anders is dan zijn gesprekspartners. Hij laat hiermee dus zien dat hij niet de Rotterdamse identiteit bezit.

Dezelfde houding blijkt uit Merijntjes monologen, die er overigens weinig zijn. De volgende zin, die Merijntje buiten de gesprekscontext uitspreekt, is hiervan een voorbeeld: “‘Ij (= *hij*) kan vloeken ok al!...”⁵² Rotterdammers gebruiken “hij” in plaats van “ij”, zoals in deze willekeurige uitspraak van Merijntjes buurman: “Hij ziet bleek van de schrik”.⁵³ Door “ij” wordt duidelijk dat Merijntje niet de Rotterdamse variëteit gebruikt, maar de Steenbergse. Volgens de theorie van Le Page en Tabouret-Keller doet hij dit om te tonen dat hij een Steenbergenaar is en geen Rotterdammer.

Merijntjes taalgebruik en de oordelen over het taalgebruik van anderen leveren dus een bijdrage aan de eerste fase van de identiteitsconstructie: zijn afkeer tegenover Rotterdam. Er is daarbij ook één voorbeeld waarin Merijntjes taalgebruik een bijdrage levert aan de tweede fase: het beginnen met integreren. Dit gebeurt in het volgende citaat, waarin Merijntje zich uitspreekt over het aquarium van zijn nieuwe, Rotterdamse vriendje David:

‘Prachtig!’ zuchtte Merijntje. ‘A’ ge d’r lang noar kekt, is ’t net of a’ge mee zo deur ’t woater zwiert... net of a’ge droomt... Da’s zeker wel kùstelijk, ’ee, Doavid?’ ‘Kùstelijk?’ vroeg David niet begrijpend. ‘Wat is dat?’ ‘Nou... duur dan.’ ‘O, duur!... Welnee!’” (= *Als je er lang naar kijkt, is het net of je ook mee door het water zwiert... net of dat je droomt... Dat is zeker wel ‘kùstelijk’, hè David?*)⁵⁴

In deze dialoog wordt duidelijk dat Merijntje convergeert ten opzichte van zijn gesprekspartner David. In eerste instantie gebruikt Merijntje namelijk het woord ‘kùstelijk’, dat uit de Steenbergse variëteit afkomstig is, aangezien David het niet kent. Als David zijn onbegrip uit, gebruikt Merijntje ‘duur’, een woord waarvan hij denkt dat David het wel kent, wat ook zo blijkt te zijn. Hij groeit hiermee naar

⁵² Idem.

⁵³ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 418.

⁵⁴ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 454.

David toe. Indien dit verschijnsel wordt geanalyseerd volgens Giles' theorie, kan er het volgende worden geconcludeerd: Merijntje wil met het convergeren tonen dat de jongens een gemeenschappelijke identiteit hebben. In andere woorden: Merijntjes identiteit is in ontwikkeling. Hij houdt zich niet meer vast aan zijn Steenbergse identiteit, maar zoekt ook overeenkomsten met mensen met een andere achtergrond. Merijntjes taalgebruik in deze dialoog is daarmee een belangrijk onderdeel in de fase van beginnen met integreren, die in de vorige paragraaf is toegelicht. Voor zowel de eerste als de tweede fase in de identiteitsconstructie van Merijntje geldt dus dat deze tot uiting komen in zijn taalgebruik en de oordelen over het taalgebruik van anderen. Tussen enerzijds Merijntje identiteit en anderzijds zijn taalgebruik en oordelen is dus een sterk verband.

4.2 Analyse tweede deel

4.2.1 *Identiteit Merijntje: verdere integratie, maar nog niet volledig*

De fase van integratie die Merijntje doormaakt in zijn identiteitsontwikkeling, welke in het vorige deel werd geïntroduceerd, wordt in dit tweede geanalyseerde deel verder uitgewerkt. In dit tweede deel zijn passages uit de laatste drie hoofdstukken van "In de draaikolk" opgenomen. Hieronder maak ik allereerst aannemelijk dat Merijntje in dit deel wordt neergezet als iemand die zich steeds meer verbonden voelt met Rotterdam en het Rotterdammer-zijn. Daarna zal uit een aantal gegeven voorbeelden blijken dat deze integratie nog niet volledig is.

Zo begint dit tweede deel met het volgende citaat: "Zij groeiden meer en meer het Rotterdamse leven binnen en de aanvankelijke verbijstering luwde en maakte plaats voor een nooit gekend gevoel van welbehagen."⁵⁵ Hierin wordt expliciet verteld dat de familie Gijzen, waar Merijntje deel van uitmaakt, bezig is met integreren. Hetzelfde blijkt uit het volgende citaat, dat op dezelfde bladzijde als het vorige te vinden is, waarin het uiterlijk van de kinderen wordt beschreven: "De belachelijke, stijf-boerse kleren waren successievelijk vervangen door een minder opvallende stadsuitrusting [...]."⁵⁶ Dat de kinderen zich als Rotterdammers voelen, komt in dit citaat letterlijk naar voren: ze gaan zich zelfs hetzelfde kleden als Rotterdammers, ze gaan op hen lijken.

In dit deel gaat Merijntje ook voor veertien dagen naar Steenberg, om daar bij zijn oma te logeren. Deze gebeurtenis is interessant, omdat Merijntje dan weer met mensen uit zijn oude dorp wordt geconfronteerd. Om de identiteitsvorming van de jongen te analyseren, is het belangrijk om, volgens de lijn van Leerssens theorie, te bestuderen of Merijntje de mensen uit het dorp ziet als gelijk aan zichzelf of juist beschouwt als Anderen. In het volgende citaat spreekt de verteller zich namens Merijntje uit over zijn ervaringen gedurende deze vakantie:

Het logeren op het dorp was voor Merijntje toch niet meegevallen. Het was heel vreemd, maar veel van wat hij verwacht had, was niet gekomen. Hij voelde zich niet meer zo thuis als hij had gemeend te

⁵⁵ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 458.

⁵⁶ Idem.

zullen doen. [...] Maar hij was nu tóch een vreemde. De jongens waren nieuwsgierig en luidruchtig om hem saamedromd en hadden honderd uit gevraagd en hij had maar verteld en verteld en misschien wel een heel klein beetje opgesneden over de heerlijkheden van het stadsleven in Rotterdam. Ze waren al minder en minder gaan vragen, al twijfelender gaan kijken, hadden mekaar geknipoogd en hem wantrouwig van onder tot boven opgenomen. Ten slotte had er een gezegd: ‘’Ij ziet er net uit as een stadse stoepschijter’.⁵⁷

Uit deze passage blijkt dat Merijntje zich niet meer thuis voelt in Steenbergen, hij voelt zich er een vreemde. Hiermee bestempelt hij de jongens uit het dorp als Anderen. De jongens delen zijn mening: zij zien Merijntje namelijk ook als een vreemde, aangezien hij wantrouwend wordt bestudeerd. Het zou namelijk niet waarschijnlijk zijn dat bekenden op deze manier werden bekeken. Daarbij uit een van de jongens deze mening expliciet door Merijntje te bestempelen als een stads persoon, verwoord in het Steenbergs. Zowel Merijntje als de andere jongens beschouwen Merijntje als buitenstaander. Hij is anders dan de dorpingen en heeft daarmee een andere identiteit dan de Steenbergenaren. Hieruit blijkt opnieuw dat Merijntje zich steeds meer verbonden voelt met Rotterdam en daardoor minder met Steenbergen.

Ondanks dat deze bovenstaande voorbeelden duiden op de integratie van Merijntje in Rotterdam is deze integratie nog niet voltooid. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het volgende citaat, waarin Merijntje beschrijft hoe een Rotterdamse jongen zich ten opzichte van hem gedraagt: “Die liep hem nu op straat grinnikend voorbij, mompelde altijd het een of ander, waarvan het minst beledigende nog was: ‘Schijnheilige boerenkaffer!’.”⁵⁸ Door de jongen wordt Merijntje hierin bestempeld als boer en daarmee als niet-stads en dus als niet-Rotterdams. Hetzelfde gebeurt in de volgende passage, waarin de verteller reflecteert op een felle discussie tussen Merijntje en een jongen op straat: “Maar de jongen had geen zin om met dat driftige en potige boertje te vechten.”⁵⁹ In dit citaat noemt de verteller Merijntje een ‘boertje’, waardoor hij hem een niet-Rotterdamse identiteit toekent. Ook het volgende voorbeeld, waarin de verteller Merijntjes gedachten weergeeft wanneer hij bij zijn vrienden David en Esther op bezoek is, is interessant: “Esther was de tafel aan ’t dekken. Dat vond Merijntje altijd een wonder van deftigheid. Daar deden ze bij hem thuis niet aan, zó verstadst waren ze nog niet...”⁶⁰ Ook Merijntje beschouwt zichzelf dus nog niet als volledig geïntegreerd.

4.2.2 *Relatie tussen taal en identiteit*

Indien Merijntjes taalgebruik voor dit tweede deel wordt bestudeerd, valt op dat de fase van integratie die Merijntje in zijn identiteitsconstructie doormaakt op dit niveau tot uiting komt. Zijn taalgebruik kan dus opnieuw als *act of identity* worden beschouwd. De fase komt daarbij tot uiting in de oordelen

⁵⁷ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 482.

⁵⁸ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 488.

⁵⁹ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 501.

⁶⁰ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 500.

over het taalgebruik van anderen. Allereerst zal dit alles hieronder aan de hand van voorbeelden worden aangetoond. Daarna geef ik ook voorbeelden waarin het taalgebruik of de beoordeling van het taalgebruik van anderen toont dat Merijntje nog niet volledig is geïntegreerd.

Het eerste wat opvalt in vergelijking met het vorige deel is de vermindering van het aantal keren dat Merijntje zelf of via de vertellerstekst het taalgebruik van Rotterdammers expliciet op het tweede niveau indexeert. Mijns inziens kan dit als volgt worden geïnterpreteerd. Het niet nagenoeg meer beoordelen van het taalgebruik van anderen, kan erop duiden dat dit taalgebruik niet meer opvalt, niet meer vreemd is. Door er geen opmerkingen meer over te maken, indexeert Merijntje het taalgebruik van anderen impliciet als normaal, als de norm. “Normaal” is in mijn ogen een positieve eigenschap, dus Merijntje indexeert andere sprekers positief. Volgens de theorie van Meyerhoff zou dit betekenen dat Merijntje zich, vanwege zijn positieve indexeren, met de Rotterdammers identificeert.

De integratie van Merijntje in Rotterdam komt ook naar voren wanneer dialogen tussen Merijntje en anderen bestudeerd worden. Een voorbeeld hiervan is het volgende citaat, waarin de Steenbergenaren zich uitspreken over Merijntje wanneer hij hen tijdens zijn vakantie bezoekt:

Later waren de jongens wel weer bijgedraaid, een paar hadden zelfs flikflooiend zijn gunst gezocht, maar aldoor was er toch iets gebleven als een afstand. Hij hóorde niet meer van nature bij hen, hij was ‘de Rotterdammer’ en ze beweerden zelfs dat hij af en toe stadse uitdrukkingen gebruikte en Hollands praatte.⁶¹

In gesprek met Steenbergenaren divergeert Merijntje ten opzichte van hen: hij gebruikt hoogstwaarschijnlijk de Rotterdamse taalvariëteit. Dit is niet vast te stellen, aangezien er geen directe rede van deze dialoog beschikbaar is. Door de beweringen dat Merijntje “stadse uitdrukkingen” gebruikt en “Hollands praatte” is het echter wel aannemelijk dat Merijntje hier de Rotterdamse variëteit gebruikt. Zijn oude vrienden gebruiken daarentegen de Steenbergse. Hier wordt duidelijk dat zijn taalgebruik individuele variatie kent: naast Steenbergs beheerst hij ook het Rotterdams. Volgens de theorieën van Le Page & Tabouret-Keller en Giles zou dit het volgende betekenen: door deze laatste variëteit te gebruiken toont Merijntje dat hij anders is dan zijn gesprekspartners. Hij laat zien dat hij zich meer met Rotterdammers identificeert dan met Steenbergenaren. Hieruit blijkt dat Merijntje in Rotterdam is geïntegreerd. In relatie tot Merijntjes spreekgedrag in dialogen is de volgende passage ook relevant. Hierin gaat hij samen met zijn broer Arjaan langs de deuren om bosjes hout te verkopen, om zo geld te verdienen voor het gezin. Vooraf stellen ze vast dat ze dan wel Rotterdams moeten praten. Het begin van het gesprek met de eerste klant gaat als volgt: “‘Riep u, juffrouw?’ Het kwam maar stijfjes uit zijn ongewende mond, vond hij. Maar de vrouw had er geen erg

⁶¹ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 483.

in. Rustig vroeg ze: ‘Verkope jullie bosjes?’ ‘Ja, juffrouw, een cent ’t stuk.’”⁶² Merijntje gebruikt hier dus de Rotterdamse variëteit, waarvan hij denkt dat de vrouw deze ook spreekt en hem dus kan begrijpen, wat ook zo blijkt te zijn. Anders gezegd: hij convergeert ten opzichte van de vrouw. Indien de theorieën van de hierboven genoemde theoretici op dit voorbeeld worden toegepast, kan het volgende worden geconcludeerd: door het gebruik van het Rotterdams benadrukt Merijntje de gemeenschappelijke Rotterdamse identiteit van hem en de vrouw, waaruit blijkt dat Merijntje is geïntegreerd. Hierbij dient echter een opmerking gemaakt te worden. Ondanks dat Merijntje Rotterdams spreekt, beschouwt hij dit als geforceerd (“ongewende mond”). Wellicht wordt dit gevoel veroorzaakt, doordat de manier waarop Merijntje spreekt als verkooptechniek is bedoeld. Anderzijds kan dit gevoel tonen dat Merijntje nog niet volledig is geïntegreerd en dat hij zichzelf ook nog niet ziet als Rotterdammer.

Een laatste voorbeeld dat relevant is voor Merijntjes taalgebruik in interactie met anderen volgt nu. De context is de volgende: Merijntje en zijn broer Arjaan besluiten Rotterdams te praten als ze bosjes hout gaan verkopen. Arjaan doet een voorstel voor een zin in het Rotterdams die gebruikt kan worden in gesprek met klanten, waarop Merijntje vervolgens reageert: Arjaan zegt “<Juffrouw, zijn d’r nog bosjes nodig?>’ ‘Benne d’r nog bosjes nodig!’ verbeterde Merijntje, ‘benne!’”⁶³ Dit citaat is in twee opzichten interessant. Allereerst reageert Merijntje in het Rotterdams op de Rotterdamse uiting van zijn broer, daarmee convergeert hij ten opzichte van hem. De betekenis achter deze convergentie dient een aantal bladzijden voor dit citaat te worden gezocht. Hier zegt Merijntje namelijk het volgende over zijn broer: “Hij werd in zijn eigen ogen een hele Rotterdammer [...]”⁶⁴ Volgens Merijntje voelt Arjaan zich dus verbonden met Rotterdam. Doordat Merijntje ten opzichte van hem convergeert, accentueert hij een gemeenschappelijke identiteit. Hij laat hiermee dus zien dat hij zich, net als zijn broer, met Rotterdam verbonden voelt en dus is geïntegreerd. Dit citaat is aan de andere kant interessant, omdat Merijntje niet alleen convergeert ten opzichte van zijn broer, maar hem ook verbetert. In mijn ogen heeft dit het volgende effect: hij laat hiermee zien dat hij meer Rotterdammer is dan zijn broer en dus beter is geïntegreerd. Dit effect wordt versterkt, doordat hij zijn broer verderop op de pagina, op dezelfde manier als hierboven, nog eens verbetert.

Zoals gezegd zijn er ook voorbeelden waarin Merijntjes taalgebruik toont dat hij nog niet volledig is geïntegreerd. Dit komt bijvoorbeeld naar voren in de meeste gesprekken tussen hem en Rotterdammers in dit deel, zoals in het volgende tussen hem en zijn buurvrouw die vertelt over haar gewelddadige man: “De vrouw lachte door haar tranen heen. Toch zuchtte ze en zei: ‘Ach, Merijntje... ’t is immers niet om die dooie kopjes... Die heeft buurman zelf van de tafel geslagen.’ [...] ‘Eet ie je gesloge?’ vroeg hij bevend [...]”⁶⁵ Wanneer wordt gekeken naar de wijze waarop beide personen het

⁶² De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 530.

⁶³ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 529-530.

⁶⁴ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 496.

⁶⁵ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 463.

voltooid deelwoord van het werkwoord ‘slaan’ vormgeven, blijkt dat Merijntje divergeert ten opzichte van zijn buurvrouw. Zijn Rotterdamse buurvrouw gebruikt hiervoor ‘geslagen’, terwijl Merijntje hiervoor ‘gesloge’ gebruikt. Hij past zich niet aan de variëteit van zijn buurvrouw aan. Indien Giles’ theorie hierop toegepast wordt, kan aan Merijntjes spreekgedrag de volgende betekenis worden gekoppeld: hij accentueert de verschillen in identiteit tussen hem en de buurvrouw. Met andere woorden: Merijntje laat met dit divergeren zien dat hij, in tegenstelling tot zijn buurvrouw, niet de Rotterdamse identiteit bezit. Dit duidt erop dat hij niet volledig is geïntegreerd.

Tot slot is er ook één voorbeeld waarin de beoordeling van het taalgebruik van anderen toont dat Merijntje niet volledig is geïntegreerd. Zo wordt in dit tweede deel het taalgebruik van een ander slechts op één moment expliciet geïndexeerd op het tweede niveau. Zoals ik hierboven heb laten zien, zegt Merijntje dat zijn broer Arjaan zich met Rotterdam verbonden voelt. Dit merkt Merijntje aan het volgende: “Hij [Arjaan] begon al aardig Hollands te praten, Arjaan, vloekte robuust, droeg z’n pet scheef en spuwde onverschillig. [...] Merijntje kon deze gedaanteverwisseling niet waarderen...”⁶⁶ Hierin zegt Merijntje dat zijn broer Hollands praat, waarmee hij waarschijnlijk de Rotterdamse variëteit bedoelt, en dat hij mede daardoor Rotterdammer geworden is. Merijntje kan het echter niet waarderen dat hij zo geworden is. Hij kent hiermee een negatief oordeel toe aan het Rotterdammer-zijn, maar ook aan het Hollands dat zijn broer spreekt. Volgens de theorie van Meyerhoff zou dit negatieve indexeren van (waarschijnlijk) de Rotterdamse variëteit tonen dat Merijntje zich niet met zijn broer identificeert. Anders gezegd: hij ziet zichzelf niet als iemand met de Rotterdamse identiteit.

Voor zowel de fase van integratie die Merijntje in zijn identiteitsconstructie doormaakt als de onvoltooidheid hiervan geldt dat deze tot uiting komen in zijn taalgebruik. Hetzelfde geldt voor het oordeel over het taalgebruik van anderen dat gegeven wordt, maar ook voor de afwezigheid van meerdere oordelen. De identiteit van Merijntje wordt dus ook in dit tweede deel geconstrueerd door middel van Merijntjes taalgebruik en de oordelen over het taalgebruik van anderen.

4.3 Analyse derde deel

4.3.1 *Identiteit Merijntje: nog altijd Rotterdammer in wording*

Net zoals in het tweede deel wordt Merijntje in dit derde deel, waarin passages uit de eerste twee hoofdstukken van “De grote zomer” worden behandeld, neergezet als iemand die zich met Rotterdam verbonden voelt en daardoor integreert. Daarnaast blijkt ook, evenals in het tweede deel, dat hij daarentegen niet volledig integreert. Allereerst zullen voorbeelden getoond worden waaruit de integratie van Merijntje blijkt. Vervolgens zal uit andere voorbeelden blijken dat hij juist niet integreert in de stad Rotterdam en dus dat zijn identiteit hybride is.

⁶⁶ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 496.

Dit derde deel begint met de beschrijving van een volwassen Merijntje die door Rotterdam loopt. Hij is werkloos en naarstig op zoek naar een baan, deze hoopt hij tijdens zijn wandeltocht te vinden. Terwijl hij geniet van de omgeving uit hij de volgende gedachte via de vertellerstekst:

Werkloos?... Nou goed, werkloos!... En wat dan nog?... Werkloos?... En was dan daarom niet even goed heel die prachtige, blonde Maas en die hoge, blauwe lucht en al dat geglinster en die dooreenschuivende waterdieren... was heel die wijde pracht van zon en rivier en stad niet van hem?...⁶⁷

De laatste zin is in het kader van identiteitsvorming het belangrijkste. Daarin beschouwt Merijntje zichzelf namelijk als bezitter van de hele stad Rotterdam. Dit is vanzelfsprekend niet letterlijk bedoeld. Merijntje toont middels deze uiting echter wel aan dat hij zich met Rotterdam verbonden voelt en dat de stad bij hem hoort. Met betrekking tot dit voorbeeld is de volgende uiting interessant. Deze wordt uitgesproken door Merijntjes vriend Flierefluiter, die hij onlangs is tegengekomen, in een gesprek met Merijntje over de mensen in Rotterdam: ““Ziede ‘r een, die noar jouw mooie Moas stoat te kijke?...”” (= *Zie je er een die naar jouw mooie Maas staat te kijken?*)⁶⁸ De Maas, onderdeel van Rotterdam, wordt hierin bestempeld als het eigendom van Merijntje. Opnieuw dient deze uiting, net als die hierboven, niet letterlijk te worden genomen. Flierefluiter stelt hiermee, net als in het bovenstaande voorbeeld, dat de rivier met Merijntje verbonden is en bij hem hoort. De rivier maakt echter ook deel uit van de stad. Hierdoor wijst de verbondenheid met de rivier ook op Merijntjes verbondenheid met Rotterdam. Dit wijst, net zoals in het voorbeeld hierboven, op Merijntjes integratie in de stad.

Er is echter ook een aantal voorbeelden waarin de onvoltooidheid van Merijntjes integratieproces naar voren komt. Eén hiervan is het volgende, waarin Merijntje via de vertellerstekst reflecteert op een gesprek tussen hem en Flierefluiter over het vroegere leven in Brabant:

Heimwee dreef door zijn gedachten... Ja, het was toch wel heel wat anders dan die verdomde stad met al die vreemde mensen... daar had Flierefluiter gelijk in... Hier waren ze tóch niet thuis... Ineens had hij het beseft, toen zijn vriend dat beeld opriep van de maartse dag in het Brabantse land... dat was toch heel wat anders.⁶⁹

Doordat Merijntje Rotterdammers als vreemden beschouwt en vertelt dat de stad niet zijn thuis is, laat hij blijken dat hij zich niet met de stad en haar inwoners identificeert. Hij voelt zich dus geen Rotterdammer, wat laat zien dat hij niet volledig is geïntegreerd. Het volgende citaat is ook relevant in verband met het bovenstaande:

⁶⁷ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 544.

⁶⁸ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 579.

⁶⁹ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 563-564.

Later op de avond, toen vader van de fabriek en Sjoke uit haar dagdienstje thuis waren, zaten ze met z'n allen rond de tafel en pikten de gebakken aardappels uit de koekepan, die er midden op stond: ze avondmaalden nog altijd volgens de gewoonte van het dorp.⁷⁰

In dit citaat vertelt de verteller dat het gezin Gijzen, waarvan Merijntje deel uit maakt, zich op het niveau van het avondeten nog niet heeft aangepast aan het gedrag van Rotterdammers. Avondeten doen de gezinsleden namelijk nog altijd zoals ze het vroeger ook al deden: op de Brabantse wijze. Het feit dat het gezin zich op dit niveau de Rotterdamse identiteit niet eigen heeft gemaakt, laat zien dat het niet volledig is geïntegreerd. Dit geldt dus ook voor Merijntje.

4.3.2 *Relatie tussen taal en identiteit*

Voor dit deel geldt ook dat Merijntjes fase van integratie tot uiting komt in zijn taalgebruik, wat maakt dat ook voor dit deel zijn taalgebruik als *act of identity* kan worden bestempeld. De fase van integratie komt ook tot uiting in de oordelen over het taalgebruik van anderen. Dit alles zal ik allereerst aan de hand van voorbeelden aantonen. Daarna zal ik een aantal voorbeelden geven waarin Merijntjes taalgebruik juist de onvoltooidheid van zijn integratieproces laat zien.

In tegenstelling tot de vorige twee delen wordt in dit deel noch door Merijntje noch door de verteller het taalgebruik van anderen op het tweede niveau expliciet geïndexeerd. Mijns inziens toont dit de integratie van Merijntje. Aangezien deze interpretatie in de vorige paragraaf reeds uitgebreid is toegelicht, zal ik hierover niet meer verder uitweiden. Wat betreft Merijntjes spreekgedrag in dialogen is het volgende citaat, waarin hij en Flierefluiter hierop reflecteren, boeiend. De eerste zin is afkomstig van Flierefluiter, vervolgens reageert Merijntje erop: “‘Eén ge zij de Broabaanse toal nog nie verleerd!’ ‘Thuis proate me-n op z’n boers. Moar aanders proat ik ’ollans, ’or. Ze kunnen bekaant nie ’ooren a’k een vreemde zijn.’” (= ‘*En je bent de Brabantse taal nog niet verleerd!*’ ‘*Thuis praten we boers. Maar anders praat ik Hollands, hoor. Ze kunnen bijna niet horen dat ik een vreemde ben.*’)⁷¹ Volgens Merijntje gebruikt hij, in tegenstelling tot de vorige twee delen, in gesprek met Rotterdammers alleen Hollands, waarmee hij waarschijnlijk doelt op de Rotterdamse variëteit. Dit betekent dat hij telkens convergeert ten opzichte van hen. Wanneer dit spreekgedrag aan de hand van de theorieën van Giles, Le Page en Tabouret-Keller wordt bekeken, kan het volgende hierover worden gesteld: Merijntje benadrukt hiermee de gemeenschappelijke identiteit van hem en de Rotterdamse gesprekspartners. Door het convergeren toont hij dat hij net als zijn gesprekspartners de Rotterdamse identiteit bezit en dus in de stad is geïntegreerd. Dit houdt echter niet in dat hij zich geen Steenbergenaar meer voelt: hij gebruikt thuis namelijk nog wel de Steenbergse variëteit. Thuis convergeert hij dus ook met zijn gesprekspartners, waarmee hij toont dat hij, net als zij, de Steenbergse identiteit bezit.

⁷⁰ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 570.

⁷¹ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 547.

Soms toont Merijntjes taalgebruik dat Merijntje niet is geïntegreerd. Zo roept hij in gesprek met Bets, de Rotterdamse vrouw van Flierefluiter, als hij hun huis voor het eerst bezoekt: “‘Jee!... Jullie wonen ’ier nog zo kwoad nie!’”⁷² Waarop Bets het volgende tegen Flierefluiter, die blijkbaar Thijs heet, zegt: “‘Hoorde je dat, Thijs?... Van pure verbazing praatte die z’n ouwe apetaaltje weer!’”⁷³ In gesprek met de Rotterdamse Bets, die de Rotterdamse taalvariëteit gebruikt, wordt expliciet door Bets genoemd dat Merijntje ‘z’n ouwe apetaaltje’ gebruikt, waarmee waarschijnlijk bedoeld wordt op de Steenbergse variëteit. Uit deze uiting blijkt tevens dat Bets geen enkel prestige toekent aan deze variëteit. Al met al divergeert Merijntje ten opzichte van Bets. Hiermee benadrukt Merijntje, volgens de theorieën Giles, Le Page en Tabouret-Keller, een verschil in identiteit tussen de twee. Door zijn spreekgedrag laat hij zien dat hij een andere identiteit heeft dan Bets en dus een niet-Rotterdamse.

Naast dit voorbeeld is er nog één citaat te vinden waarin Merijntje divergeert ten opzichte van dezelfde Bets:

‘Je bent sterk!’ prees ze bewonderd. ‘Je zit goed in je spieren, Merijntje, al lijkt je nog al mager.’ Hij trok zijn arm terug, gehinderd. ‘Da’ goa genog,’ antwoordde hij stug. Ze lachte even, bouwde hem na: ‘Da’ goa genog... da’ goa genog... boerekinkel, ka’ je nie fesoelijk Hollands tegen me praten?’⁷⁴

Het divergeren van Merijntje wordt hier, net als in het bovenstaande voorbeeld, expliciet door Bets benoemd: hij spreekt geen ‘fesoelijk Hollands’ tegen haar, waarmee waarschijnlijk bedoeld wordt op de Rotterdamse variëteit. Hij gebruikt daarentegen de Steenbergse variëteit. Dit is namelijk de variëteit die hij naast de Rotterdamse beheerst. Doordat de jongen divergeert laat hij opnieuw zien dat hij en Bets niet dezelfde identiteit delen.

Op het eerste oog lijkt dit derde deel niets te verschillen van het tweede deel. Uit de niet-talige elementen blijkt namelijk dat Merijntje bezig is met integreren in Rotterdam, maar dat dit hem nog niet helemaal gelukt is (of misschien wil hij dat ook niet). Daarbij geldt ook voor dit deel dat deze fases tot uiting komen in Merijntjes taalgebruik en de afwezigheid van oordelen over het taalgebruik van anderen. Ook voor dit derde deel geldt dus dat Merijntjes identiteit in zijn taalgebruik en de afwezigheid van oordelen wordt weerspiegeld.

Desalniettemin verschilt dit derde deel mijns inziens wel van het vorige wat betreft de mate van Merijntjes integratie in Rotterdam. Dit wordt duidelijk indien zijn spreekgedrag in interactie met anderen wordt bestudeerd. Daar waar hij in het vorige deel vrijwel altijd divergeerde ten opzichte van de Rotterdamse gesprekspartners, convergeert hij in dit derde deel altijd op twee keer na. Daarmee toont Merijntje in dit deel vaker dat hij en zijn gesprekspartner dezelfde identiteit, de Rotterdamse,

⁷² De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 565.

⁷³ Idem.

⁷⁴ De Jong, *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*, 591.

delen dan in het vorige deel. In mijn ogen wijst dit erop dat hij zich in dit derde deel in een andere fase in zijn identiteitsontwikkeling bevindt dan in het vorige deel. Concluderend weerspiegelt Merijntjes taalgebruik in dit deel niet alleen de identiteit die middels niet-talige elementen geconstrueerd wordt. Het zegt daarnaast namelijk wat over Merijntjes identiteit, wat niet uit de constructie middels niet-talige elementen blijkt.

5. Conclusie en discussie

In dit onderzoek was er sprake van een interdisciplinaire kruisbestuiving, aangezien taal- en letterkunde met elkaar werden gecombineerd. Deze combinatie werd gerealiseerd door in een letterkundige bron een taalkundig fenomeen, middels taal je identiteit laten zien, aan de hand van taalkundige concepten en theorieën te bestuderen. Het bestudeerde corpus bestond uit twee delen uit de verzamelband *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*. Deze bevat een serie Brabantse streekromans geschreven door Adrianus de Jong. In alle delen is Merijntje Gijzen de hoofdpersoon. In de twee geselecteerde delen, “In de draaikolk” en “De grote zomer”, speelde zowel Steenberg en als Rotterdam en de variëteiten die er gesproken worden een rol. De delen werden geanalyseerd om een antwoord te kunnen formuleren op de onderzoeksvraag: *Wat is de relatie tussen Merijntjes gebruik van de Steenbergse en Rotterdamse taalvariëteit en zijn identiteit in “In de draaikolk” en “De grote zomer”?*

De methode die gebruikt is om deze vraag te kunnen beantwoorden is nieuw, aangezien de gebruikte taalkundige theorieën en concepten door mijzelf zijn geselecteerd. Gedurende de eerste stap van de methode werd gekeken welke identiteit er voor Merijntje middels niet-talige elementen werd geconstrueerd in de geselecteerde delen. Deze eerste stap gaf het volgende resultaat: Merijntje maakt een identiteitsontwikkeling door. Hij ontwikkelt zich van iemand die zich afkeert van de Rotterdamse identiteit en niet wil integreren naar iemand die steeds beter zijn plek weet te vinden en zich gaat thuis voelen in de grote stad (waarbij hij, steeds minder frequent, mijmert over vroeger tijden in het Brabantse).

Bij de tweede stap van de methode werd middels taalkundige concepten en theorieën de relatie tussen de identiteit en zijn taalgebruik, maar ook tussen de identiteit en Merijntjes oordelen en die van de verteller over het taalgebruik van anderen bestudeerd. Hieruit kwam het volgende naar voren. Het kwam in de bron vaak voor dat de ontwikkeling en daarmee verandering in identiteit die de jongen doormaakt een duidelijke relatie heeft met zijn gebruik van de Rotterdamse en Steenbergse taalvariëteit. Zijn taalgebruik kon hierdoor als *act of identity* worden beschouwd. De uiting “wa’ ge zegt, ben je zelf” geldt dus zeker voor Merijntje. Niet alleen in Merijntjes keuze voor de variëteit in monologen maar ook in gesprek met anderen kwam tot uiting of hij zich Rotterdammer dan wel Steenbergenaar voelde. Behalve in zijn taalgebruik kwam de veranderende identiteit ook tot uiting in de oordelen over het taalgebruik van anderen. Dit taalgebruik werd vaak op het tweede niveau expliciet geïndexeerd, waardoor Merijntje aan de hand van dat indexeren ook wat zei over zijn eigen

identiteit. Ook wanneer Merijntje geen oordelen meer geeft over het taalgebruik van anderen wordt daarmee impliciet aangegeven dat dit voor hem blijkbaar het normale taalgebruik is geworden. Zelfs als Merijntje geen oordelen doet, zegt dat iets over zijn veranderende identiteit.

Concluderend stel ik vast dat, behalve met niet-talige elementen (zoals uiterlijk en gewoonten), er ook zeker een belangrijke relatie ligt tussen Merijntjes gebruik van de Rotterdamse en Steenbergse variëteit en zijn identiteit. Dit is zichtbaar gemaakt voor Merijntjes identiteit in beide geselecteerde delen. Zoals de verteller het zelf treffend beschrijft is Merijntje doordat hij “stadse uitdrukkingen gebruikte en Hollands praatte”, door zijn taalgebruik dus, in de ogen van zijn vroegere vrienden niet langer dezelfde. Door het gebruik van de Rotterdamse variëteit, en dus niet de Steenbergse, hoorde hij niet meer bij hen, maar was hij Rotterdammer geworden. Dit alles wijst erop dat taal veelzeggend is voor de identiteitsvorming van een personage en daarom zeker niet mag worden onderschat.

Naar aanleiding van dit onderzoek wil ik hier nog een aantal discussiepunten benoemen. Het eerste is het volgende: mogelijk heb ik gedurende de analyse ‘Hollands’ onterecht bestempeld als de Rotterdamse taalvariëteit. Het was weliswaar aannemelijk dat het deze variëteit betrof, maar dit is nooit geëxpliciteerd. Desondanks heb ik deze keuze gemaakt, omdat ‘Hollands’ mijns inziens een koepelterm is voor alle variëteiten die in Noord- en Zuid-Holland worden gesproken. Eén Hollandse variëteit bestaat in mijn ogen dus niet, waardoor het niet mogelijk is deze te spreken. Indien iemand spreekt over het Hollands, lijkt het me aannemelijk dat men doelt op een variëteit die in Noord- of Zuid-Holland gesproken wordt. Dit geldt volgens mij ook als ‘Hollands’ werd genoemd in het boek. Aangezien de stad Rotterdam een grote rol speelt in de geselecteerde delen leek het me logisch dat er met Hollands werd bedoeld op de Rotterdamse variëteit, gesproken in de Zuid-Hollandse stad. Indien het ‘Hollands’ niet als Rotterdams zou zijn bestempeld, had dat mogelijk invloed gehad op de resultaten van dit onderzoek. In het vervolg zou hiermee nauwkeuriger moeten worden omgegaan.

Het tweede punt betreft de gebruikte methode. Deze is speciaal voor het bestuderen van de relatie tussen taal en identiteit in een letterkundige bron ontwikkeld. Het gebruik van deze methode bij de analyse van het werk over Merijntje Gijzen heeft interessante resultaten opgeleverd. De werkwijze kan in de toekomst daarom uitstekend worden toegepast in onderzoeken waarin de relatie tussen taal en identiteit in andere letterkundige bronnen wordt bestudeerd. Het derde punt heeft betrekking op de analyse en betreft meer een aanbeveling voor vervolgonderzoek. In de analyse heb ik me beperkt tot de constructie van de identiteit van het personage Merijntje. Daarbij heb ik de relatie tussen zijn identiteit en taal uitsluitend in twee delen bestudeerd. Aangezien dit al veel interessante informatie heeft opgeleverd, lijkt het me boeiend om hetzelfde te onderzoeken voor de overige personages en daarbij alle delen uit de verzamelband te observeren.

Het laatste discussiepunt dat ik hier wil behandelen, is het volgende. Uit de inleiding kwam naar voren dat de combinatie tussen taal-en letterkunde zelden voorkomt, maar wel gewenst is. De disciplines zijn in dit onderzoek echter wel gecombineerd. Daaruit is gebleken dat het voor het

bestuderen van identiteitsvorming van een personage in letterkundige bronnen effectief is om hierbij inzichten uit de taalkunde te gebruiken. Het bestuderen van het taalgebruik van een personage en de oordelen over het taalgebruik van anderen hielp namelijk om op een dieper niveau naar de identiteitsvorming van het personage te kijken. Zoals gezegd in de inleiding, hoop ik dat de resultaten van dit onderzoek de ogen van zowel letter- als taalkundigen te kunnen openen. Zo zullen enerzijds letterkundigen inzien dat zij letterkundige bronnen niet uitsluitend op een esthetische manier hoeven te bestuderen, maar dat zij daarnaast de taalkunde kunnen gebruiken bij een onderzoek naar karaktervorming van personages. Daarnaast zullen anderzijds taalkundigen opmerken dat zij ‘hun’ fenomeen aan de hand van ‘hun’ concepten en theorieën niet per se aan de hand van ‘*real-life*’ taalgebruik dienen te bestuderen, maar dat zij dit alles uitstekend in een letterkundige bron kunnen onderzoeken.

Bibliografie

- Boven, Erica. van, en Gillis Dorleijn. *Literair Mechaniek*. Bussum: Coutinho, 2015.
- Boves, Tom en Marinel Gerritsen. *Inleiding in de sociolinguïstiek*. Utrecht: Het Spectrum, 1995.
- Coupland, Nikolas. "Language, situation, and the relational self: theorizing dialect-style in sociolinguistics." In *Style and Sociolinguistic Variation*, ed. Penelope Eckert en John R. Rickford, 185-210. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Dane, Jacques. *De vrucht van Bijbelsche opvoeding. Populaire leescultuur en opvoeding in protestants-christelijke gezinnen circa 1880-1940*. Hilversum: Verloren, 1996.
- Dorleijn, Margreet en Jacomine Nortier. "Het Marokkaanse accent in het Nederlands: marker of indicator?." In *Vijfde sociolinguïstische conferentie*, ed. Tom Koole, Jacomine Nortier en Bert Tahitu, 138-147. Delft: Eburon, 2006.
- Dyer, Judy. "Language and Identity." In *The Routledge Companion to Sociolinguistics*, ed. Carmen Llamas, Louise Mullany en Peter Stockwell, 101-108. Londen / New York: Routledge, 2007.
- Eckert, Penelope. "Variation and the indexical field." *Journal of Sociolinguistics* 12(4) (2008): 453-476.
- Emde Boas, Evert. van,. "De karakterisering van Electra: een taalkundige benadering." Lezing, VCN Nazomerconferentie, 2016.
- Essink, Femke. "Onderzoek naar literatuur en begrijpelijke taal." Geraadpleegd op 25 april, 2018. <https://blog-nederlands.sites.uu.nl/2015/12/04/onderzoek-naar-literatuur-en-begrijpelijke-taal/>.
- Hoeksema, Jack. "Nederlandse Taal- en Letterkunde in Groningen. De stilistische methode van Overdiep." *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 125, nr. 2 (2009): 145-148.
- IMDB. "Merijntje Gijzens Jeugd (1936)." Geraadpleegd op 18 mei, 2018. https://www.imdb.com/title/tt0027957/?ref_=nv_sr_1.
- IMDB. "Merijntje Gijzens Jeugd (1974)." Geraadpleegd op 18 mei, 2018. https://www.imdb.com/title/tt0352077/?ref_=nv_sr_2.
- Jansen, Mathilde. "De Gouden Eeuw: de 'eeuw van de expansie van het Nederlands'." Geraadpleegd op 15 juni, 2018. <https://www.meertens.knaw.nl/cms/nl/nieuws-agenda/nieuwsbrief/uitgelicht/145452-de-gouden-eeuw-de-eeuw-van-de-expansie-van-het-nederlands>.
- Johnstone, Barbara. "Locating Language in Identity." In *Language and Identities*, ed. Carmen Llamas en Dominic Watt, 29-38. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010.
- Jong, Adrianus. de,. *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*. Amsterdam: Querido, 1977.
- Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. 'Gij letterdames en gij letterheren' *Nieuwe mogelijkheden voor taalkundig en letterkundig onderzoek in Nederland*. Amsterdam: KNAW, 2003.
- Leerssen, Joep. "Identity/alterity/hybridity." In *Imagology. The cultural representation and literary representation of national characters. A critical survey. Studia Imagologica 13*, ed. Manfred Beller en Joep Leerssen, 335-342. Amsterdam/New York: Rodopi Publishers, 2007.

Le Page, Robert B. en Andrée Tabouret-Keller. *Acts of identity. Creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

Meyerhoff, Miriam. *Introducing Sociolinguistics*. Abingdon: Routledge, 2011.

Muysken, Pieter. "Hoofdstuk 18: Taalvariatie." In *Taal en Taalwetenschap*, ed. Anne Baker, Jan Don en Kees Hengeveld, 267-283. Chichester: Wiley-Blackwell, 2013.

Neudt, Dany en Ico Maly. "Dé culturele identiteit of een meervoudige identiteit?." In *Identiteit en interculturaliteit: identiteitsconstructie bij jongeren in Brussel*, ed. Bleri Lleshi en Marc van den Bossche, 9-14. Brussel: Vubpress, 2011.

N.N. "Merijntje Gijzen blijft boeien." *De Waarheid*, 1 juli, 1972.

Redactie Neder-L. "Manifest Nederlands op school: Meer inhoud, meer plezier, beter resultaat." Geraadpleegd op 26 april, 2018. <http://nederl.blogspot.nl/2016/01/manifest-nederlands-op-school-meer.html>.

Tammenga-Helmantel, Marjon. "Taalkunde in het voortgezet onderwijs. Een breder perspectief." *Levende Talen Magazine* 97, nr. 7 (2010): 10-13.

Universiteit van Nederland. "Hoe kan een roman een land bij elkaar brengen?." Geraadpleegd op 18 mei, 2018. <https://universiteitvannederland.nl/college/hoe-kan-een-roman-een-land-bij-elkaar-brengen>.

Vandenbussche, Wim. "Status, spraak en schone schijn. Het taalgebruik van de topklaag in 19de-eeuws Vlaanderen." In *Artikelen van de Tweede Sociolinguïstische Anéla-Conferentie*, 479-485. Delft: Eburon, 2003.